

Aalto University
School of Economics

Palvelusektorin kehitys Venäjällä

**Petri JärviKuona
Aleksander Panfilo
Päivi Karhunen**

**Center for Markets in Transition (CEMAT)
CEMAT papers 1/2010**

Sisällysluettelo

Alkusanat.....	1
1 Palvelusektori osana siirtymää kohti markkinataloutta.....	1
2 Venäjän palvelusektorin kehitys lukuina.....	4
2.1 Palvelusektorin työllistämisaikutus.....	9
2.2 Palvelusektorin palkkojen kehitys	11
2.3 Palvelusektorin investointien kehitys.....	14
2.4 Palvelusektorin hintojen kehitys.....	18
3 Palvelusektorin näkymät vuoden 2008 talouskriisin jälkeen.....	19
4 Yhteenveto.....	20
Lähteet.....	23

Kuviot:

Kuvio 1: Tuotannon arvonlisäys käyvin hinnoin 2002-2009, miljardia ruplaa.....	5
Kuvio 2: Palvelu- ja tuotantosektorien osuudet BKT:stä 1990, 1995, 2000-2009, %.....	6
Kuvio 3: Eri palveluiden osuudet palvelusektorin arvonlisäyksestä 1990, 2000, 2009, %.....	8
Kuvio 4: Palvelu- ja tuotantosektorien työllistämisaikutus 2000-2008, %.....	10
Kuvio 5: Työllistämisaikutuksen jakautuminen palvelusektoreittain 2008, %.....	11
Kuvio 6: Keskipalkkakehitys palvelu- ja tuotantosektoreilla 2000-2008, euroa.....	12
Kuvio 7: Keskipalkkakehitys palvelusektoreilla 2000-2008, euroa.....	13
Kuvio 8: Kokonaisinvestoinnit kiinteään pääomaan 2000-2008, mrd. euroa.....	14
Kuvio 9: Kiinteiden investointien jakautuminen palvelusektoreittain 2008, %.....	15
Kuvio 10: Ulkomaiset investoinnit tuotanto- ja palvelusektoreille 2003-2008, milj. USD.....	16
Kuvio 11: Ulkomaisten investointien jakautuminen palvelusektoreittain 2008, %.....	17
Kuvio 12: Kuluttajahintaindeksien kehitys eri sektoreilla 2000-2008*.....	18
Kuvio 13: Venäjän palveluyritysten PMI-indeksi 2002-2010, pistettä.....	19

Alkusanat

Tämä katsauksen tavoitteena on antaa lukijalle kokonaiskuva Venäjän palvelusektorin kehityksestä ja haasteista Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Venäjän palvelusektorin kehitystä 1990-luvun alusta nykypäivään kuvataan tilastojen valossa, minkä lisäksi käsitellään 2000-luvun lopun globaalin talouskriisin vaikutusta palvelualojen näkökulmasta. Katsaus tuotettiin osana Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulun Kansainvälisten markkinoiden tutkimuskeskuksen (CEMAT) tutkimushanketta, jossa käsiteltiin liike-elämän palveluiden ulkoistamista Pietarissa suomalaisyritysten näkökulmasta. Hankkeen yrityshaastatteluihin perustuva loppuraportti julkaistaan alkusyksystä 2010. Kiitämme tutkimusta rahoittanutta Niilo Helanderin säätiötä.

Helsingissä 11.8.2010

Prof. Riitta Kosonen, johtaja, CEMAT

1 Palvelusektori osana siirtymää kohti markkinataloutta

Venäjän palvelusektori alkoi kehittyä 1990-luvun alkupuolella markkinauudistusten ja yksityistämisen seurauksena. Neuvostoliiton keskusjohtoisessa suunnitelmataloudessa erillistä palvelusektoria ei käytännössä ollut, vaan valtion suunnitelmakoneisto vastasi palveluiden organisoinnista. Monien palveluiden tuottaminen tapahtui valtionyritysten kautta ja usein niiden muun tuotannollisen toiminnan ohella. Suuret teollisuuskombinaatit vastasivat esimerkiksi terveydenhuolto- ja sosiaalipalveluiden tuottamisesta työntekijöilleen ja usein koko ympäröivälle paikkakunnalle. Kuluttajapalveluita oli puolestaan niukasti saatavilla, koska kommunistisen ideologian mukaan palvelut eivät olleet tuottava osa kansantaloutta. Ne nähtiin kulueränä, johon budjetoitiin jäljelle jäävät resurssit tuotannon tarpeiden kattamisen jälkeen. Tämän seurauksena suunnitelmatalouden rinnalle kehittyi epävirallinen palvelusektori. (Kostecki ja Fehervary 1996) Monille liike-elämän palveluille ei Neuvostoliitossa puolestaan ollut tarvetta, koska valtion suunnittelukoneisto hoiti tehtäviä,

jotka markkinataloudessa kuuluvat yksityisille palveluyrityksille. Yrityksillä ei ollut tarvetta markkinointi- tai rahoituspalveluille, koska suunnittelukoneisto saneli, mitä niiden tulee tuottaa sekä huolehti tuotannon resursoinnista ja ohjasi tuotteet käyttäjille.

Näiden tekijöiden summa aiheutti sen, että Neuvostoliiton suunnitelmatalouden romahdettua Venäjälle syntyi palvelujen tuottamisessa tyhjiö, joka alkoi nopeasti täyttyä markkinoiden avautuessa ulkomaisille yrityksille ja yksityisen yritystoiminnan vapautuessa. Ensimmäisten joukossa alkoivat kehittyä jakelu- ja matkailupalvelut (Kostecki ja Fehervary 1996). Kysyntää oli myös liike-elämän palveluille, joita ei Neuvostoliiton suunnitelmataloudessa ollut lainkaan olemassa. Markkinauudistusten myötä Venäjälle syntyi täysin uusia palvelualoja kuten tilintarkastus, konsultointi, IT, kiinteistönvälitys, mainonta ja vartiointi (WTO 2000).

Palvelusektorin syntyä edesauttoivat omalta osaltaan ulkomaalaisomistuksen rajoitteiden poistaminen, yksityisyrittäjyyden lisääntyminen sekä korkeakoulutetun ja pätevän työvoiman hyvä saatavuus. Palvelualoille tyypillinen alhainen pääomaintensiivisyys houkutteli runsaasti uusia yrittäjiä esimerkiksi matkailualalle. Toisaalta 1990-luvulla palkkataso palveluyrityksissä oli usein korkeampi kuin teollisuudessa ja julkisella sektorilla, mikä houkutti palvelualoille paljon ammattilaisia muilta aloilta sekä vastavalmistuneita nuoria (ks. esim. Savchishina ja Sutyagin 2009, Karhunen 2007).

Markkinatalouteen siirtymisen myöhemmässä vaiheessa, eli vuoden 1998 ruplakriisin jälkeen, markkinatalouden instituutiot alkoivat vakiintua ja talous kääntyi nousuun. Kansalaisten tulot alkoivat kasvaa, mikä vaikutti myös palvelujen kulutuksen lisääntymiseen (Savchishina ja Sutyagin 2009). Myös yritysten toimintaympäristö alkoi vakiintua verrattuna kaoottiseen 1990-lukuun ja yritysten parantunut taloudellinen tilanne loi pohjaa liike-elämän palveluiden kysynnän kasvulle.

Kaiken kaikkiaan vuoden 1998 kriisin jälkeisenä aikana Venäjän palvelusektorin kasvulle katsottiin olevan hyvät edellytykset. Työvoimakustannukset olivat suhteellisen alhaiset ja henkilöstö oli keskimäärin hyvin koulutettua. Lisäksi WTO:n (2000) raportin mukaan palvelusektorin kehittymisen edellytyksiä paransi venäläisten nopea mukautumiskyky,

aloitekyky ja luovuus. Hyvät lähtökohdat palvelusektorin kehitykselle 2000-luvun alussa eivät kuitenkaan kantaneet odotettua hedelmää ja palvelusektorin kehitys 2000-luvulla jäi odotettua vaisummaksi. Osittain tämä johtui raaka-ainehintojen voimakkaasta noususta, mikä käänsi Venäjän valtion johdon katseet raaka-ainesektorin painottamiseen palveluiden kustannuksella.

Toinen merkittävistä palvelusektorin kasvua hidastavista tekijöistä 2000-luvulla on ollut työvoimapula. Työvoimapula tosin helpotti 2008 alkaneen talouskriisin myötä, mutta samat ongelmat palaavat oletettavasti jälleen kun talous pääsee vakaaseen kasvuun. Myös rahoituksen puute on aiheuttanut ongelmia monille palvelualoille (Savchishina ja Sutyagin 2009). Lisäksi taakkana on ollut epäreilu kilpailu, joka tulee esille mm. valtion omistamien yritysten suosimisena tai harmaassa taloudessa. Lisäksi puutteellinen infrastruktuuri on haitannut mm. matkailun kehitystä.

Kansainväliset toimijat Venäjän palvelusektorilla

Markkinoiden vapauttaminen 1990-luvun alussa antoi mahdollisuuden myös ulkomaisille palvelualan toimijoille etabloitua Venäjälle. Tätä ennen ulkomaalaisille toimijoille oli sallittu ainoastaan edustustot ilman oikeutta harjoittaa liiketoimintaa sekä 1980-loppuvuosina myös yhteisyritykset neuvostoliittolaisen partnerin kanssa. Erityisesti uudet palvelualat, kuten konsultointi, tilintarkastus-, kirjanpito- ja lakipalvelut sekä mainonta, olivat vahvoja aloja ulkomaalaisille toimijoille 1990-luvulla. Näillä aloilla kysyntä kasvoi voimakkaasti, mutta venäläisillä ei vielä ollut tarvittavaa kokemusta tarjota palveluita itse. Suomalaisyrittäjät olivat ensimmäisten joukossa hyödyntämässä näitä uusia liiketoimintamahdollisuuksia. Monet suomalaiset palveluyritykset hyödynsivät Suomen Neuvostoliiton aikana syntynttä gateway-asemaa tarjoamalla Venäjälle halajaville länsiyrityksille liiketoiminnan tukipalveluita joko Suomesta tai Venäjältä käsin. Pietarissa suomalaiset olivat ensimmäisiä länsiomisteisten laki-, kirjanpito-, mainos- ja markkinointi- sekä konsultointitoimistojen perustajia, ja näin ollen paikkasivat venäläisen palveluinfrastruktuurin aukkoja. Alussa kohderyhmänä toimivat erityisesti ulkomaalaiset yritykset, matkailijat ja expatriaatit, mutta vähitellen asiakkaiksi saatiin myös venäläisiä (katso esim. Karhunen ym. 2008).

Kansainvälisiä toimijoita kiinnostivat myös muut palvelualat, kuten pankki- ja vakuutussektori, tietoliikenne, kauppa- ja ravitsemisala sekä matkailu (WTO 2000). Pankkijärjestelmän ja pankkipalveluiden kehittäminen täytyi aloittaa lähes nolosta, sillä Neuvostoliiton aikana pankkialaa ei käytännössä ollut lainkaan. Suurimmat muutokset palvelusektorin rakenteeseen Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen aiheutti kuitenkin kaupan ala, jonka osuus kaikista palveluista lähti voimakkaaseen kasvuun. Suunnitelmataloudessa kulutustavaroiden tuotanto oli rajallista, mistä johtuen kulutushyödykkeitä oli niukasti saatavilla ja niiden kauppa oli osa keskusjohtoista jakelujärjestelmää. Länsimaisia tuontitavaroita ei käytännössä ollut juuri lainkaan tavallisen neuvostokansalaisten saatavilla. Niiden kauppa rajoittui neuvostoeliitille ja ulkomaalaisille suunnattuihin valuuttamyymälöihin ja mustan pörssin kauppaan. Kaupan ja kulutustarvikkeiden tuonnin vapautuessa monet ulkomaiset, mukaan lukien suomalaiset, vähittäiskaupan yritykset lähtivät täyttämään ”konsumerismin” alkuhuan länsituotekysyntää (ks. esim. Karhunen ym. 2008).

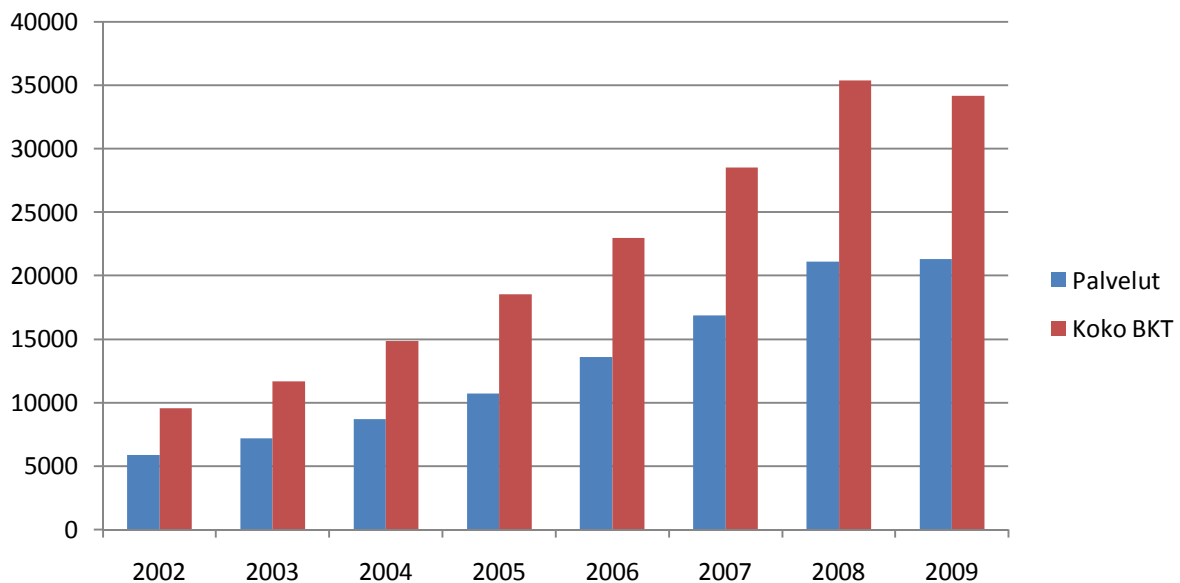
Huolimatta voimakkaista ulkomaalaisista toimijoista myös venäläiset palveluntarjoajat ovat saaneet jalansijaa ja vahvistuneet markkinoilla 1990- ja 2000-luvuilla. Myönteisesti venäläisten palveluntarjoajien kehitykseen ovat vaikuttaneet mm. ammatillisen osaamisen ja yrittäjähenkisyyden kasvu sekä vuoden 1998 kriisin seurauksena laskenut kustannustaso (WTO 2000). Esimerkiksi vähittäiskaupassa ja ravintola-alalla toimii useita venäläisomisteisia ketjuja, jotka ovat laajentuneet voimakkaasti viime vuosina. Liike-elämän palveluissa ulkomaisten toimijoiden valttina on vielä toistaiseksi korkeampi osaamistaso, kun taas venäläisyrietykset pystyvät kilpailemaan hinnalla kevyemmän kulurakenteensa ansiosta.

2 Venäjän palvelusektorin kehitys lukuina

Huolimatta Venäjän palvelusektorin voimakkaasta kehityksestä, palveluiden tilastointi oli pitkään puutteellista. Suunnitelmatalouden perintönä kansantalouden tilastoissa painotettiin voimakkaasti tavaroiden valmistusta sekä raaka-aine- ja teollisuusaloja. Myös palvelujen luokittelu oli puutteellista (WTO 2000). Tilanne on kuitenkin parantunut 2000-luvulla ja mm. Venäjän valtiollinen tilastokeskus Rosstat tarjoaa jo varsin kattavasti palveluihin liittyviä

tilastoja. Tilastoissa on kuitenkin edelleen tiettyjä puutteita esimerkiksi matkailusektorin osalta. Muihin sektoreihin vertailukelpoista tietoa matkailusektorin arvonlisäyksestä ei edelleenkään ole saatavilla. Kuviossa 1 on esitetty Venäjän palvelusektorin tuotannon arvon kehitys suhteessa Venäjän kokonaistuotannon kehitykseen.

Kuvio 1: Tuotannon arvonlisäys käyvin hinnoin 2002-2009, miljardia ruplaa

Lähde: Rosstat (2010) Russian Federal Statistical Service

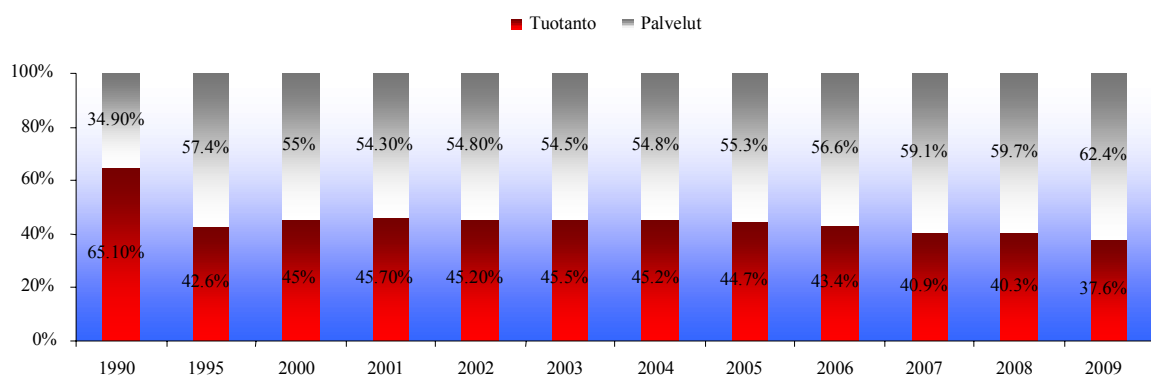
Yllä oleva kuvio osoittaa palveluiden tuotannon kasvaneen vahvasti aina vuoteen 2008 asti, jolloin kansainvälinen finanssikriisi iski Venäjän talouteen. Palvelualat vaikuttavat kuitenkin selvinneen kriisistä koko taloutta paremmin, sillä koko BKT:n supistuessa palveluiden tuotanto kasvoi vielä hienoisesti vuonna 2009.

Tilastoja Venäjän palvelusektorista on kuitenkin syytä tulkita tietyin varauksin. Esimerkiksi tarkasteltaessa arvioita Venäjän bruttokansantuotteen jakautumisesta sektoreittain, eri kansainvälisten ja venäläisten tilastolähteiden (esim. CIA 2010, World Bank 2010, Rosstat 2010) luvut poikkeavat huomattavastikin toisistaan. Erot johtuvat yhtenäisten laskentatapojen puutteesta sekä siitä, että Venäjän kansantalouden tilinpidon laskentamenetelmät ovat muuttuneet, mikä vaikuttaa myös tuotantorakenteen tarkasteluun. Vanha laskentatapa

perustui bruttotuotokseen ja uusi perustuu jalostusarvoihin, mikä vastaa länsimaista laskentatapaa (Filippov ym. 2005).

Tässä katsauksessa käytetään yhdenmukaisuuden vuoksi Venäjän tilastoviranomaisen Rosstatin tilastoja. Niiden mukaan palvelusektorin osuus Venäjän bruttokansantuotteesta (BKT) kasvoi voimakkaasti vuosien 1990 ja 2009 välillä (kuvio 2). Neuvostoliiton viimeisenä vuonna 1990 palvelusektorin osuus BKT:stä oli vain noin kolmannes, kun kehittyneissä teollisuusmaissa vastaava osuus on yleensä 65–70 % ja jopa tätä korkeampi. Tilastojen mukaan palvelusektorin osuus Venäjän BKT:stä kävi vuonna 1995 ensimmäisen kerran lähellä 60 prosenttia (57,4 %), minkä jälkeen se kääntyi muutamaksi vuodeksi laskuun. Palvelusektorin osuuden kasvu vuosina 1990-1994 selittyy suurelta osin tuotannon romahduksella teollisuus- ja maataloussektoreilla. Varsinaisesta palvelusektorin kasvusta ei siis ollut kyse ja markkinataloudelle tyypillinen palvelusektori oli edelleen alkutekijöissään (World Bank, 2009). Venäjän talouden vakiintumisesta kertoo se, että 2000-luvulla, jolloin Venäjän talous kasvoi voimakkaasti, palveluiden osuus BKT:stä on pysytellyt 55–60 % välillä. Kyseinen indikaattori nousi ensimmäisen kerran yli 60 prosentin vuonna 2009.

Kuvio 2: Palvelu- ja tuotantosektorien osuudet BKT:stä 1990, 1995, 2000-2009, %¹

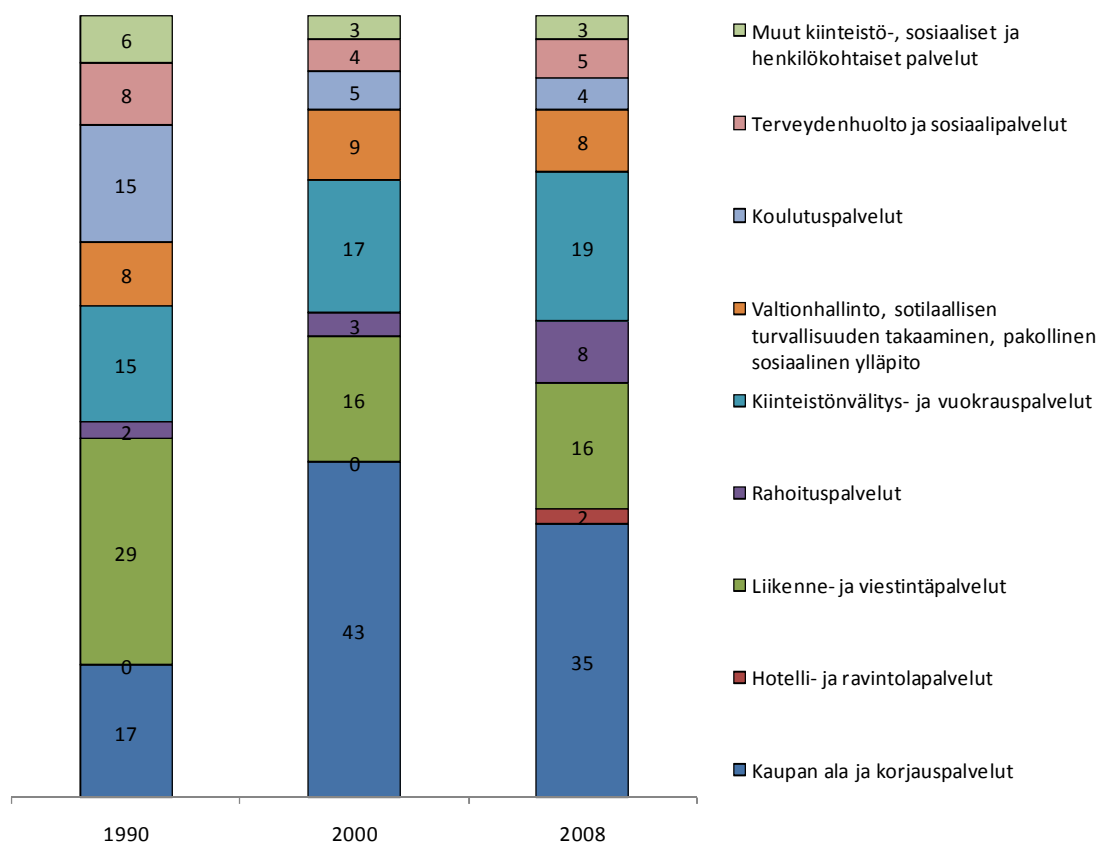
Lähde: Rosstat (2010) Russian Federal Statistical Service

¹ Tuotannon ja palveluiden osuudet Venäjän BKT:stä on laskettu Venäjän BKT:n perushintaan (arvo joka ei sisällä tuotteiden nettoveroja: Total added cost by type of economic activities in constant prices without net taxes on products). Tuotantosektori pitää sisällään myös maatalous- ja rakennussektorien osuudet.

Yllä olevien lukujen valossa Venäjän palvelusektorin osuus BKT:stä on lähellä kehittyneiden talouksien tasoa, mutta todellisuudessa palvelusektorin koko ei ole niin suuri kuin tilastot antavat ymmärtää. Vaikka palvelusektorin rooli on kasvanut voimakkaasti Venäjällä 1990-luvun taloudellisten uudistusten jälkeen, Venäjän taloudesta leijonanosan muodostavat edelleen raaka-aineiden tuotanto ja jalostus. Palvelusektorin tilastollista osuutta todellista suuremmaksi kasvattaa se, että merkittävä osa Venäjän raaka-ainesektorin, varsinkin öljyn, arvoketjuista määräytyy vääristetysti. Tuottajien pyrkiessä maksimoimaan verohelpotuksiaan suuri osa raaka-aineiden myynnistä tulleista tuloista kirjataan palvelusektorille eikä tuotantosektorille (World Bank 2010). Näin ollen palvelusektorin osuudesta merkittävä osa itse asiassa muodostuu tuotannollisesta toiminnasta.

Talouden siirtymäkauden aikana myös palvelusektorin rakenne on muuttunut voimakkaasti, kun yksityisen sektorin tuottamat palvelut ovat kasvaneet julkisia palveluita voimakkaammin (kuvio 3). Tämä johtuu suurelta osin siitä, että yksityiset palvelut lähtivät kehittymään jokseenkin nollasta vuonna 1990. Niiden julkisen sektorin palveluita nopeampi kasvu selittyy näin ollen ”palvelutyhjiön” täyttymisellä 1990-luvun kuluessa.

Kuvio 3: Eri palveluiden² osuudet palvelusektorin arvonlisäyksestä 1990, 2000, 2009, %

Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Rosstatin mukaan suurin siivu, lähes kolmannes, vuoden 1990 palvelusektorin tuotannosta kuului liikenne- ja viestintäpalveluille, joita seurasivat kaupan ala ja korjauspalvelut (17 %). Kiinteistönvälitys- ja vuokrauspalvelut sekä koulutus kattoivat molemmat 15 % osuuden. Vuonna 2000 palvelujen kokonaistuotannosta kaupan ala ja korjauspalvelut olivat nousseet ykköseksi (43 %). Yksityisen palvelusektorin kehitystä ja palvelusektorin rakennemuutosta kuvastaa se, että julkisten palveluiden kuten koulutuksen ja terveydenhuollon suhteellinen osuus koko palvelusektorin tuotannosta pieneni huomattavasti kyseisenä ajanjaksona. Verrattaessa vuoden 2008 tilannetta vuoteen 2000 palvelusektorin rakenteen muutokset eivät olleet yhtä huomattavia, vaikkakin eri sektorien välisissä kasvuluvuissa oli suuria eroja. Kun Venäjän BKT:n kasvu vaihteli 6-8 prosentin välillä vuosina 2000-2008, yksityisillä

² Matkailupalvelut on kuviossa huomioitu ainoastaan hotelli- ja ravintolapalveluiden osalta. Koko matkailusektorin arvonlisäyksestä ei ole saatavilla muihin palvelusektoreihin vertailukelpoista tilastotietoa.

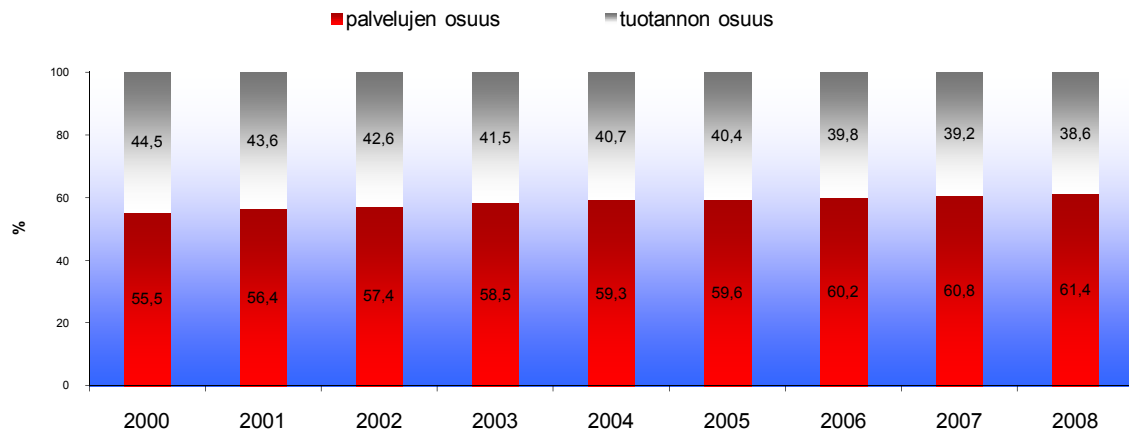
palvelusektoreilla kuten vähittäiskaupassa, hotelli- ja ravintola-alalla, kiinteistöpalveluissa sekä rahoitus-alalla, kirjattiin kaksinumeroisia kasvulukuja. Julkisissa palveluissa, kuten koulutuksessa ja terveydenhuollossa, kasvua ei juurikaan tapahtunut.

Suurin muutos palvelusektorin rakenteessa tapahtui rahoituspalveluiden osuuden kasvussa vuoden 2000 kolmesta vuoden 2008 kahdeksaan prosenttiin. 2000-luvun nopean talouskasvun vuosien kiinteistöbuuria kuvastaa se, että kiinteistönvälitys- ja vuokrauspalvelut kasvattivat jonkin verran osuuttaan. Hotellisektorin investointien lisääntyminen 2000-luvulla näkyy myös hotelli- ja ravintola-alan 2 prosentin osuudessa palvelusektorin vuoden 2008 kokonaistuotannosta. Vielä vuonna 2000 vastaava osuus tilastoitiin nollassa. Samalla kaupan ala ja korjauspalvelut supistuivat 35 prosenttiin. Toisaalta taluskriisin supistettua Venäjän vuoden 2009 bruttokansantuotetta palvelusektorista eniten kärsivät juuri nopeimmin kasvaneet palvelualat, kuten kiinteistöala. Kriisin vaikutus näkyi myös laskuna yksityisten kuluttajapalveluiden, kuten hotelli- ja ravintolapalveluiden, kysynnässä kuluttajien ostovoiman heikentyessä.

2.1 Palvelusektorin työllistämisaikutus

Koska tärkeimpänä tuotantoresurssina palveluissa on henkilötyö, myös palveluiden työllistävä vaikutus on kasvanut Venäjän palvelusektorin kehittyessä. Palvelusektorin kehittyminen auttoi 1990-luvulla tuotantosektorin voimakkaan supistumisen jälkiseurauksien hoidossa tarjoamalla monelle uuden työpaikan. Vielä vuonna 2000 palvelusektorin työllistämisaikutus oli Venäjällä kuitenkin pienempi kuin OECD-maissa keskimäärin (WTO 2000). Palvelujen osuus työllisyydestä on kehittynyt tasaisen hitaasti läpi 2000-luvun (kuvio 4).

Kuvio 4: Palvelu- ja tuotantosektorien työllistämisaikutus 2000-2008, %

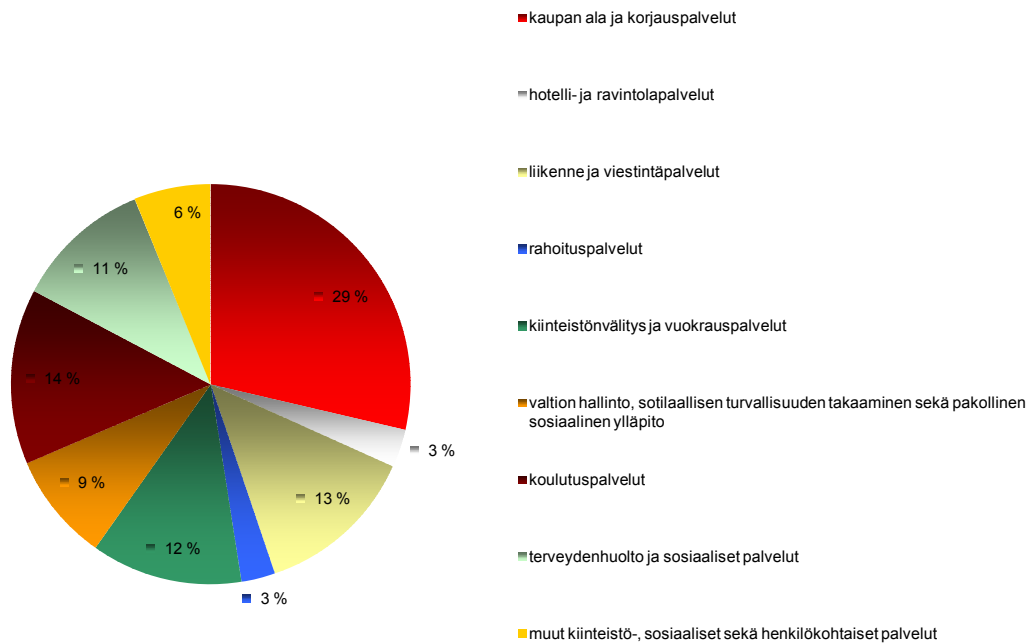
Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service.

Palvelualojen työvoimaintensiivisyydestä johtuen palvelusektorin työllistävä vaikutus on jonkin verran suurempi kuin sen osuus kokonaistuotannosta. Venäjällä tosin teollisuuden tuottavuus on huomattavasti matalampi kuin länsimaissa ja monissa teollisuusyrityksissä automaation aste on vielä suhteellisen alhainen. Palvelusektorin suhteellinen työllistävä vaikutus tulee todennäköisesti kasvamaan tulevaisuudessa teollisuuden teknologiakehityksen myötä. Tämä kasvattaa myös työvoimaintensiivisen palvelusektorin osuutta BKT:sta, koska työvoima on kallista ja palveluiden tuottavuuden kasvu hidasta.

Syksyllä 2008 alkaneella talouskriisillä oli myös selvä vaikutus Venäjän palvelusektorin työllisyyteen, sillä vasta huhtikuussa 2010 sektorin työllisyysaste kasvoi ensimmäisen kerran sitten kriisin alkamisen syyskuussa 2008. Rekrytointi keskittyi pääosin rahoitus-, kiinteistönvälitys- ja vuokraus- sekä liikenne- ja viestintäpalveluihin. (VTB Capital 2010.)

Eri sektoreita tarkasteltaessa vuonna 2008 kaupan alalla ja korjauspalveluilla oli suurin työllistävä vaikutus palvelusektorilla (ks. kuvio 5).

Kuvio 5: Työllistämisvaikutuksen jakautuminen palvelusektoreittain 2008, %

Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

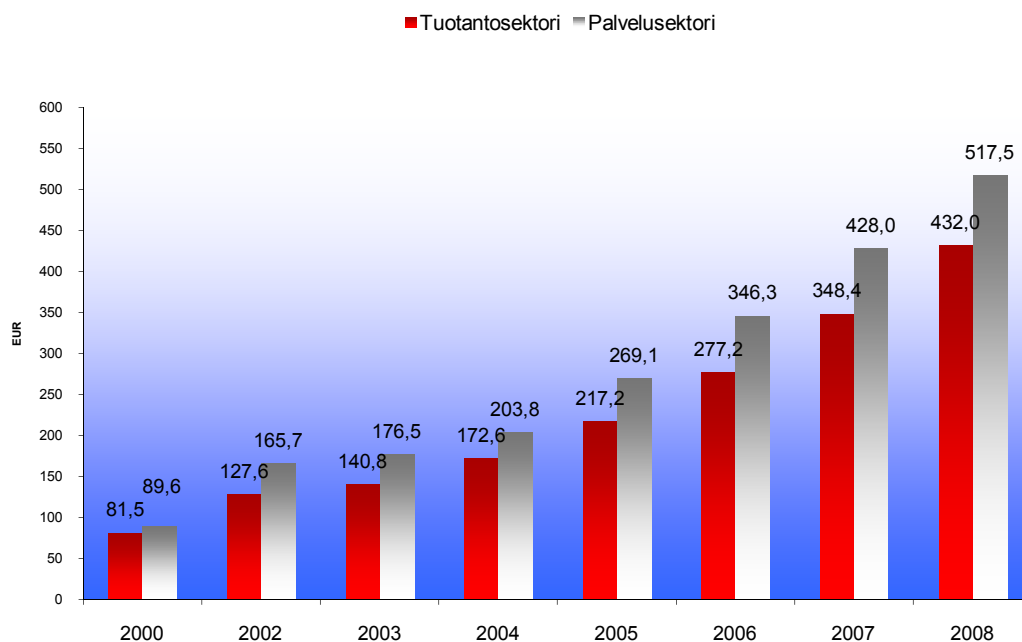
Yllä oleva kuvio vahvistaa osaltaan kuvaa Venäjän palvelusektorin kahtiajaosta markkinalähtöiseen yksityiseen ja hitaasti kehittyvään julkiseen sektoriin. Eroja työvoiman tuottavuudessa kuvastaa se, että yritysten tuottamien palveluiden, kuten kaupan sekä rahoitus- ja kiinteistöpalveluiden, suhteellinen työllistävä vaikutus on huomattavasti alhaisempi kuin niiden osuus palvelusektorin tuotannosta. Julkisissa palveluissa tilanne on päinvastainen. Alhaisimmat tuottavuusluvut ovat koulutusalaalla ja terveydenhuoltoalalla, mikä ei ole yllätyksellistä, sillä kyseiset sektorit harvoin tuottavat Venäjällä palveluita markkinaehtoisesti.

2.2 Palvelusektorin palkkojen kehitys

Palvelusektorin kehityksen myötä myös alalla työskentelevien palkat ovat nousseet. Keskimääräiset palkat palvelusektorilla ovat korkeammat tuotantosektorilla ja ero on suurentunut 2000-luvulla (kuvio 6). Vuonna 2008 palvelusektorin keskipalkka oli noin 520

euroa, kun tuotantosektorilla maksettiin keskimäärin hieman yli 430 euron kuukausipalkkaa. Verrattuna vuoteen 2000 palvelusektorin keskipalkka vuonna 2008 oli lähes kuusinkertainen tuotantosektorin kasvun ollessa hieman yli viisinkertainen. Tuoreimpien tilastotietojen (Rosstat 2010) mukaan keskipalkat Venäjällä (sekä tuotanto- että palvelusektorilla) putosivat huomattavasti heti vuonna 2008 alkaneen talouskriisin jälkeen, mutta vuoden 2009 lopussa palkkataso oli jo kriisiä edeltänyttä aikaa korkeammalla tasolla.

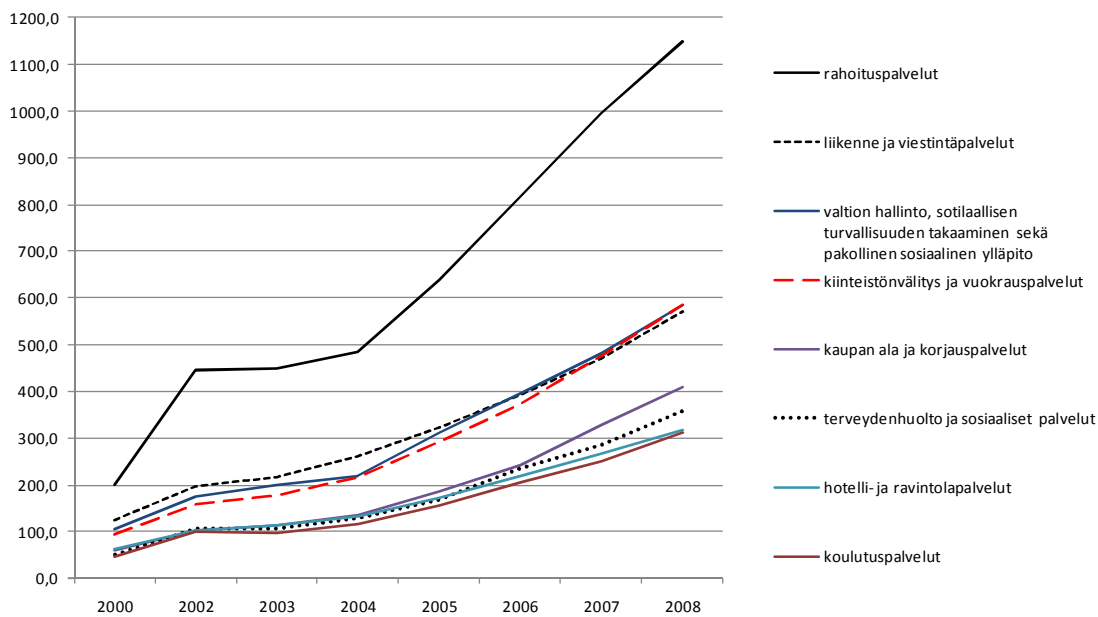
Kuvio 6: Keskipalkkakehitys palvelu- ja tuotantosektoreilla 2000-2008, euroa

Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Suurentunut ero palvelu- ja tuotantosektoreiden keskipalkkojen välillä on selitettävissä erityisesti rahoitussektorin huimalla palkkakehityksellä, joka on jättänyt muiden palvelualojen palkkakehityksen selvästi varjoonsa (ks. kuvio 7).

Kuvio 7: Keskipalkkakehitys palvelusektoreilla 2000-2008, euroa

Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Kuten kuvio 6 voidaan nähdä, on rahoitussektorin palkkakehitys ollut raketinmäistä verrattuna muihin palvelualoihin. Rahoitussektorin keskipalkka vuonna 2008 oli noin 1150 euroa, kun taas palvelusektorin matalin keskipalkka oli vain hieman yli 300 euroa kuukaudessa. Palvelusektorin keskikastiin ansioilla mitattuna sijoittuivat vuonna 2008 liikenne- ja viestintäpalvelut, valtionhallinto sekä kiinteistönvälitys. Näillä aloilla keskipalkka oli 600 euron tuntumassa. Matalapalkka-aloja, joissa jäätin alle 400 euron kuukausipalkkaan vuonna 2008, olivat tilastojen mukaan yksityisistä palveluista kaupan ala sekä hotelli- ja ravintola-ala sekä julkiselta sektorilta koulutus ja terveydenhuolto. Palkkatilastoja tulkittaessa tulee kuitenkin muistaa, että harmaa palkanmaksu on Venäjällä edelleen yleistä ja tilastoviranomaiselle raportoidaan ainoastaan virallisesti maksetut palkat. Minimoidakseen henkilöstöön liittyviä lakisääteisiä maksuja työnantaja saattaa maksaa virallisesti vain minimipalkan, jonka päälle tulee epävirallisesti maksettava osuus.

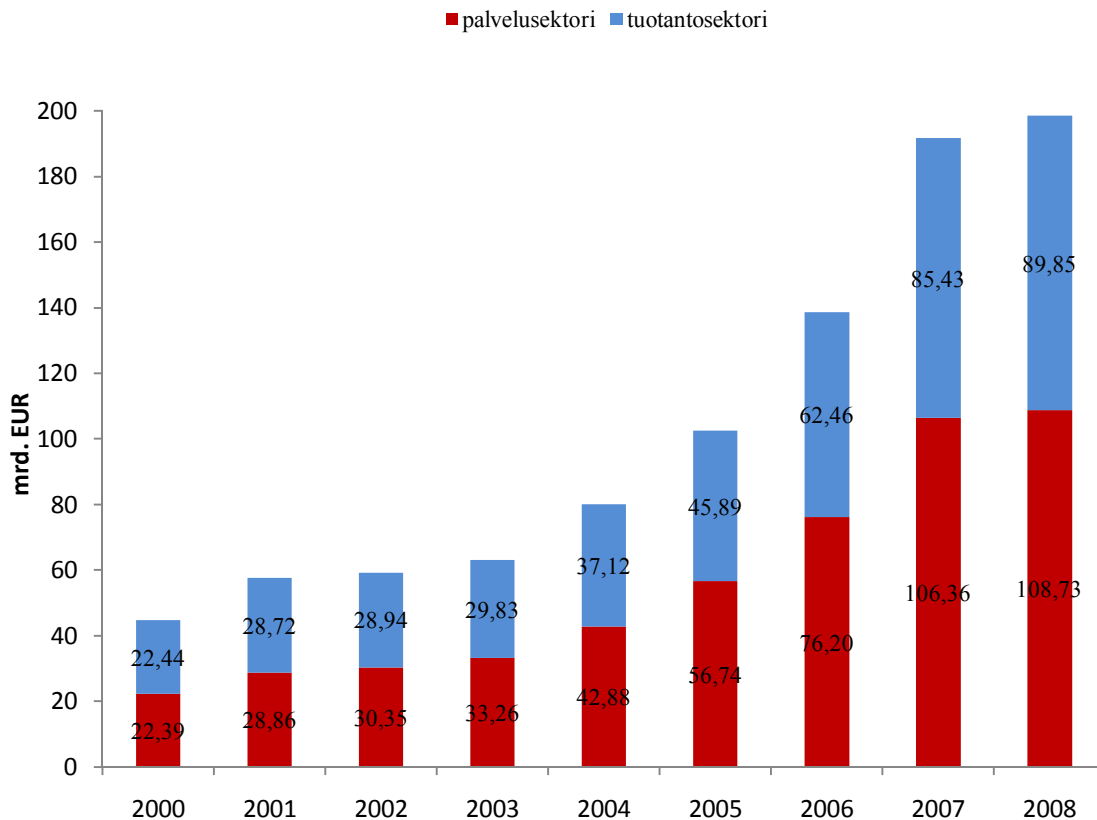
Palkkatilastojen valossa voidaan kuitenkin todeta, että palkkakehitys Venäjän palvelusektorin sisällä on ollut varsin epätasaista. Palkkojen kasvu ns. uusilla palvelualoilla kuten nopeasti kehittyneellä rahoitussektorilla on ollut huomattavasti nopeampaa verrattuna

yhteiskunnallisiin palveluihin ja myös länsimaille tyypillisiin matalapalkka-aloihin kuten kaupan ja ravitsemisaloihin.

2.3 Palvelusektorin investointien kehitys

Venäjän palvelusektorin kehitystä kuvastaa osaltaan palveluiden osuus Venäjän talouteen tehdyistä investoinneista. Kuviossa 8 on esitetty kokonaisinvestointien jakautuminen tuotanto- ja palvelusektoreiden välillä 2000-luvulla.

Kuvio 8: Kokonaisinvestoinnit kiinteään pääomaan 2000-2008, mrd. euroa

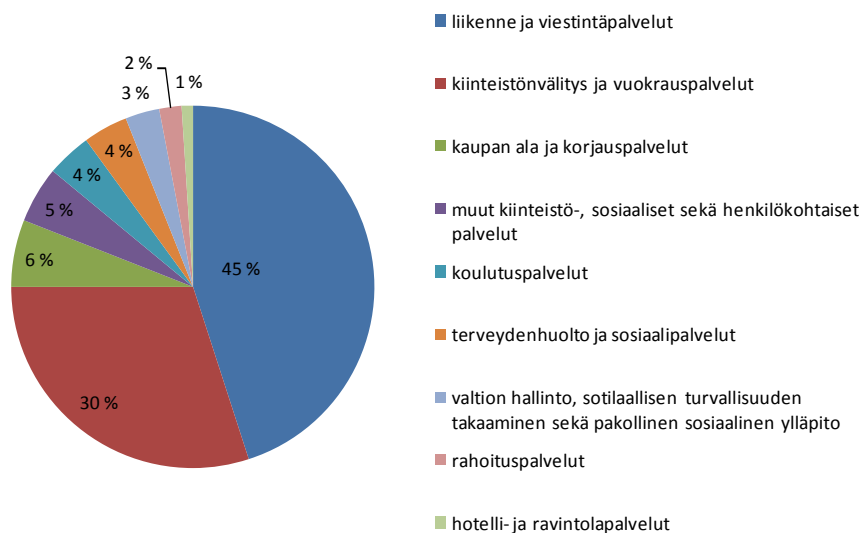

Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Kuten kuvioista voidaan todeta, sekä kokonaisinvestoinnit kiinteään pääomaan että investoinnit palvelusektorille kasvoivat voimakkaasti vuosina 2000-2008. Palvelusektorille tehdyt investoinnit kasvoivat kokonaisinvestointeja huomattavasti nopeammin vuoteen 2005 asti, mikä nosti niiden osuutta kokonaisinvestoinneista. Palvelusektorin investoinnit ylittivät tuotantosektorille tehdyt investoinnit tarkasteluajanjaksolla ensimmäisen kerran vuonna 2001 ja niiden osuus kasvoi voimakkaasti vuoteen 2005 asti. Vuodesta 2005 vuoteen 2008 palveluiden osuus kokonaisinvestoinneista pysytteli 55 prosentin tuntumassa.

Tarkastellessa kiinteiden investointien jakautumista palvelusektoreittain, voidaan havaita, että vuonna 2008 ylivoimaisesti suurin osuus investoinneista kohdistui liikenne- ja viestintäpalveluihin (45 %). Toisena investoinneissa olivat kiinteistö- ja vuokrauspalvelut 30 prosentin osuudella (ks. kuvio 9).

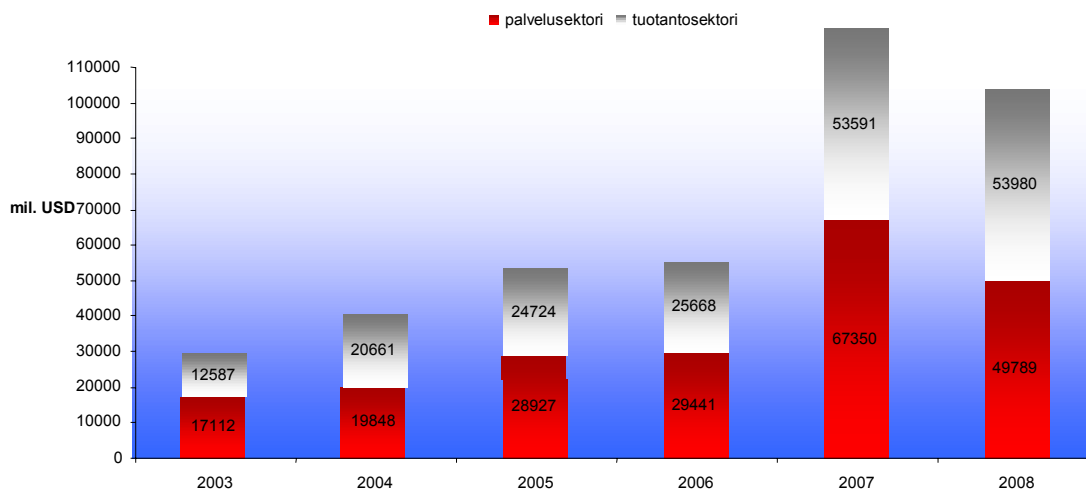
Kuvio 9: Kiinteiden investointien jakautuminen palvelusektoreittain 2008, %

Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Vaikka kokonaisinvestoinnit kasvoivat vielä vuonna 2008 huolimatta Venäjän talouteen loppuvuonna levinneestä globaalista talouskriisistä, ulkomaisissa investoinneissa tapahtui selkeä notkahdus jo vuonna 2008. Pääosin tämä kohdistui palvelusektorille. Ulkomaiset investoinnit palvelusektorille vähenivät vuonna 2008 neljänneksen edellisvuoteen verrattuna (ks. kuvio 10). Vuoden 2010 tilastojen mukaan ulkomaisten investointien määrä jatkoi supistumistaan vuonna 2009. Vuonna 2009 ulkomaisia investointeja Venäjälle (sekä tuotanto- että palvelusektori) tehtiin noin 82 miljardin dollarin edestä, kun yhteissumma vuoden 2007 lopussa oli noin 104 miljardia dollaria.

Kuvio 10: Ulkomaiset investoinnit tuotanto- ja palvelusektoreille 2003-2008, milj. USD

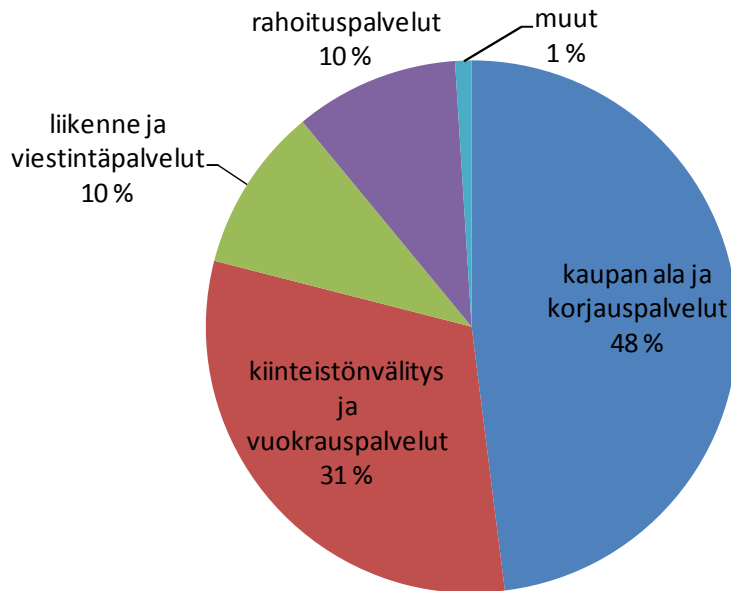

Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Sekä palvelu- että tuotantosektoreilla ulkomaisten investointien vuosittainen määrä ja näin ollen niiden osuudet kaikista ulkomaisista investoinneista heilahtelivat rajustikin 2003-2008 välisenä ajanjaksona, mikä selittynee osittain investointien kausiluontoisuudella. Verrattaessa vuoden 2003 tilannetta kriisiä edeltäneeseen ulkomaisten investointien huippuvuoteen 2007, ulkomaiset investoinnit palvelualalle olivat noin kolminkertaiset ja ulkomaiset investoinnit tuotantosektorille noin nelinkertaiset.

Tarkasteltaessa ulkomaisten investointien jakautumista palvelusektoreittain vuoden 2008 lopussa, voidaan kuvio 11 todeta, että lähes puolet ulkomaisista investoinneista kohdistui kaupan alalle (48 %) ja kolmannes kiinteistönvälitykseen ja vuokrauspalveluihin (31 %).

Kuvio 11: Ulkomaisten investointien jakautuminen palvelusektoreittain 2008, %

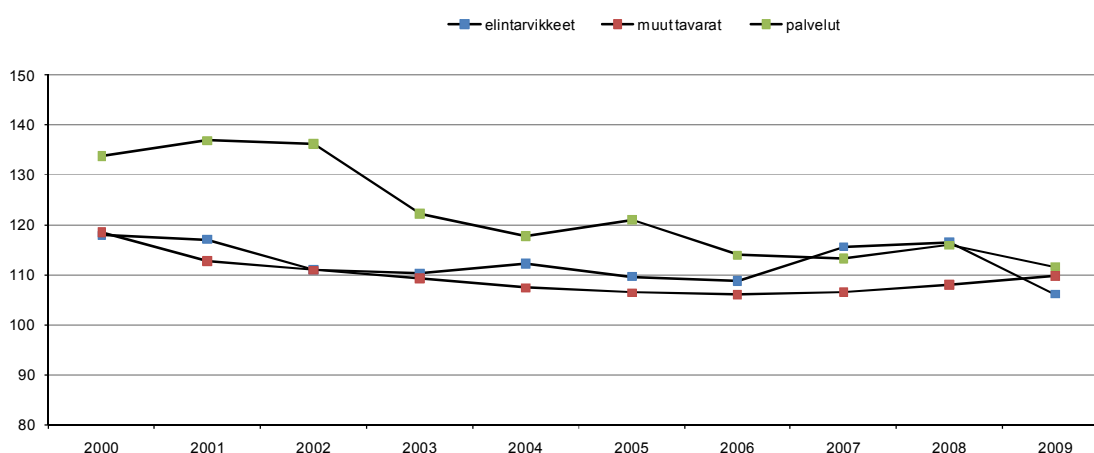
Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Verrattaessa ulkomaisten investointien jakautumista kokonaisinvestointien jakautumiseen eri palvelusektoreille (ks. kuvio 9) voidaan havaita, että ainoastaan kiinteistönvälitys- ja vuokrauspalveluissa ulkomaisten investointien osuudet jokseenkin vastaavat toisiaan. Ulkomaiset investoinnit julkisen sektorin palveluihin ovat käytännössä olemattomat. Kaupan ala ja rahoituspalvelut olivat ulkomaisten investointien osalta suhteellisesti merkittävämpiä kohteita, kuin kaikissa investoinneissa. Kokonaisinvestointeihin verrattuna ulkomaisia investointeja kohdistui suhteellisesti puolestaan huomattavasti vähemmän liikenne- ja viestintäsektorille. Tämä saattaa osaltaan olla selitettävissä ulkomaisomistuksen säätelyyn kyseisellä sektorilla. Vuonna 2007 voimaan tullut laki strategisista sektoreista, jolla ulkomaalaisomistusta on rajoitettu, koskee myös tiettyjä viestintäsektoreita.

2.4 Palvelusektorin hintojen kehitys

Läpi koko 2000-luvun alun palvelusektorien hintojen nousu oli keskimääräisesti nopeampaa verrattuna talouden muihin sektoreihin, mikä osaltaan nosti Venäjän inflaatiotasoa. Hintojen nousu kasvatti välillisesti palveluiden osuutta BKT:stä. Esimerkiksi vuosina 2000–2003 palvelusektorin hinnat nousivat 15–30 %, kun tuotantosektorilla hinnat kasvoivat 5–14 %. Vasta vuosina 2004–2005 tavaroiden hintojen nousu ylitti 2000-luvulla ensimmäistä kertaa palvelujen hintojen kasvun, mikä johtui paljolti öljyn ja muiden energialähteiden hintojen voimakkaasta noususta (Savchishina ja Sutyagin 2009). Seuraavassa kuviossa esitetään palvelujen ja tavaroiden kuluttajahintaindeksien kehitys 2000-luvulla (kuvio 12).

Kuvio 12: Kuluttajahintaindeksien kehitys eri sektoreilla 2000-2008*

*joulukuusta edellisvuoden joulukuuhun, %

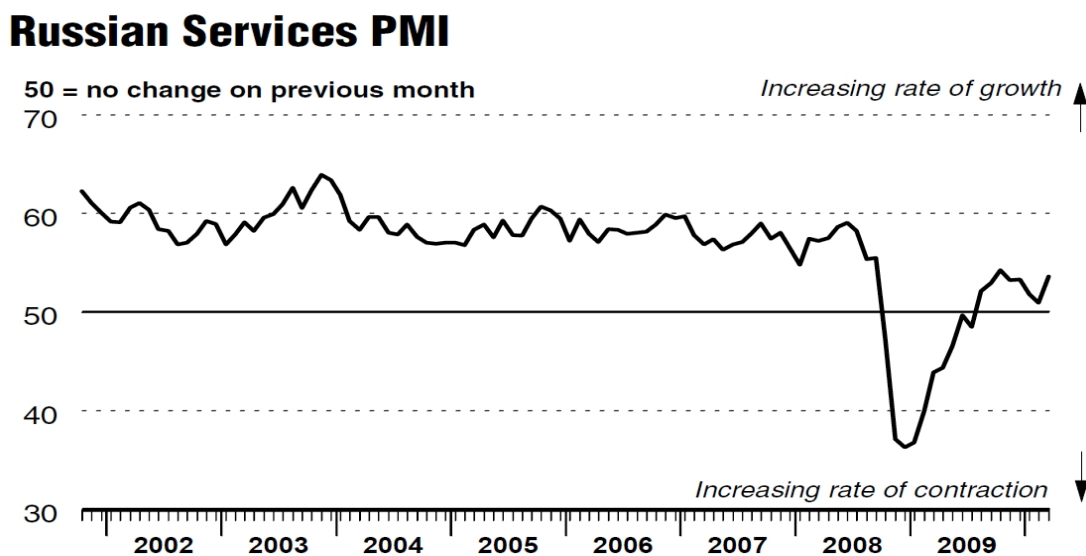
Lähde: Rosstat (2009) Russian Federal Statistical Service

Palveluiden kuluttajahintojen nousu vuositasolla lähti laskuun vuonna 2005, mutta pysytteli silti reilusti yli 10 prosentissa aina vuoteen 2008. Talouskriisi jähdytti hieman palveluiden kuluttajahintojen kasvua, mutta kriisin vaikutus ei ollut yhtä suuri kuin elintarvikkeiden hinnoissa, joiden kasvu hidastui palveluiden hintojen nousua enemmän vuonna 2009. Muiden kulutustavaroiden hintojen nousu sen sijaan jopa hieman vahvistui vuonna 2009 kriisistä huolimatta.

3 Palvelusektorin näkymät vuoden 2008 taluskriisin jälkeen

Venäjän palveluyritysten näkymistä antaa osviittaa ostopäällikköindeksi PMI (VTB Capital 2010, PMI-indeksi). Venäjän palvelujen PMI-indeksi on palvelusektorin kehittymistä kuvaava indeksi, joka perustuu yli 300 venäläisen palveluyrityksen ostopäälliköille suunnattuun kyselyyn. Indeksistä koostuu viidestä alaindeksistä, joita ovat: uusien tilausten määrä, toimintojen aktiivisuus, työllisyys, keskeneräisten tilausten määrä sekä toimintaennuste. Indeksistä on laskettu vuodesta 2001. Kun indeksi on yli 50, suurin osa yrityksistä näkee tilanteen parantuneen edelliseen kuukauteen verrattuna. Vastaavasti arvot alle 50 kuvaavat tilanteen heikentymistä edelliseen kuukauteen verrattuna (Prime-Tass 2010). Venäjällä palvelujen PMI-indeksiä laskee VTB Capital, joka on Venäjän johtavia investointipankkeja ja kuuluu samaan konserniin Venäjän suurimpiin pankkeihin lukeutuvan VTB:n kanssa (VTB Capital 2010).

Kuvio 13: Venäjän palveluyritysten PMI-indeksi 2002-2010, pistettä

Lähde: VTB Capital, Russian Services PMI (2010)

Indeksi pysytteli korkealla aina 2000-luvun alusta saakka vuoden 2008 syksyyn, jolloin kansainväliset rahoitusmarkkinat romahtivat ja globaali taluskriisi levisi Venäjän talouteen (ks. kuvio 13). Historialliset pohjansa (36,4 pistettä) indeksi saavutti joulukuussa 2008,

minkä jälkeen se kääntyi taas nopeaan kasvuun. Kuukausittain laskettavan indeksin mukaan yleinen tilanne Venäjän palvelusektorilla jatkoi parantumista vuoden 2010 alussa, joskin kasvussa oli pientä notkahdusta verrattuna vuoden 2009 jälkipuoliskoon. Venäjän palvelujen PMI-indeksin arvo oli tammikuussa 2010 51,9 pistettä. Vuoden 2009 joulukuussa indeksin arvo oli 53,4 pistettä. Taustana hieman hidastuneelle kasvulle oli uusien tilauksien määrän pieneneminen tammikuussa 2010. Tuoreimman indeksin mukaan (toukokuu 2010) palvelusektorin kehitys on kuitenkin jo toipunut alkuvuoden hitaasta kasvusta ja huhtikuun indeksilukema nousi maaliskuun 53,6 pisteestä 56,9 pisteeseen. Kuten kuviosta voi havaita, iski talouskriisi hyvin voimakkaasti palveluyritysten ostopäälliköiden näkemyksiin, mutta toisaalta toipuminenkin on tapahtunut nopeassa tahdissa.

Palvelusektorin aktiivisuuden kasvun hidastuminen heijastui myös sektorin työpaikkojen vähenemisenä edelleen. Talouskriisin myötä työpaikkojen väheneminen Venäjän palvelusektorilla on ollut jatkuvaa vuoden 2008 lokakuusta lähtien. Huolimatta palvelusektorin kasvun hidastumisesta, tulevaisuus näyttää kohtalaisen valoisaalta ja palveluyritysten ennusteet sektorin kehittymiselle ovat edelleen positiiviset. Myös koko liiketoimintasektorin luottamus markkinoiden kehitykseen on vahvistunut ja joulukuussa 2009 se oli palannut vuoden 2006 marraskuun tasolle (Prime-Tass 2010). Suomalais-Venäläisen kauppakamariyhdistyksen SVKK:n toukokuussa 2010 julkaiseman Venäjän-kaupan barometrin mukaan myös suomalaisten palveluyritysten odotukset tulevaisuuden suhteen olivat myönteisiä. Varsinkin kaupan alalla tunnelmat olivat selvästi positiivisia ja liiketoiminta jälleen kasvussa. Tutkimukseen osallistuneista kaupan alan Venäjän-kauppaa harjoittavista yrityksistä 95 prosenttia odotti kasvua vuodelle 2010. (SVKK 2010)

4 Yhteenveto

Tässä katsauksessa tarkasteltiin Venäjän palvelusektorin kehitystä aina Neuvostoliiton suunnitelmatalouden ajoilta vuoteen 2010. Venäjän palvelusektorin syntyä voidaan pitää Neuvostoliiton hajoamista, jonka seurauksena suunnitelmataloutta korvattiin erilaisilla uudistuksilla, joilla pyrittiin kohti länsimaista markkinataloutta. Koska Neuvostoliiton

suunnitelmataloudessa palveluiden tarjonta oli varsin rajallista ja monia yritysten markkinataloudessa tarvitsemia palveluita ei ollut lainkaan olemassa, alkoi Venäjän palvelusektorin kehitys lähes nollassa.

Ensimmäiset palvelusektorin toimialat, joille markkinatalouden ehdoilla toimivia palveluntarjoajia alkoi syntyä, olivat erilaiset kuljetus-, jakelu- ja matkailupalvelut. Talous- ja markkinaudistusten vuoksi Venäjälle syntyi myös täysin uusia palvelualoja kuten esim. mainonta ja tilintarkastus. Erityisesti nämä uudet palvelualat olivat vahvoja aloja ulkomaalaisille toimijoille 1990-luvulla, koska kysyntä kasvoi voimakkaasti mutta venäläisiltä puuttui tarvittava kokemus ko. palveluista. Paikallinen palveluntarjoaja oli käytännössä koko 1990-luvun alkupuolen suhteellisen kehittymätöntä. Suunnitelmataloudesta johtuvan kokemuksen puutteen lisäksi paikallisten toimijoiden syntymistä hidastivat myös muut Neuvostoliiton ajoilta perityt liiketoimintakäytännöt, sekä markkinoiden jatkuva murros.

Seuraava merkittävä tapahtuma palvelusektorin kehityksessä oli 1990-luvun lopun ruplakriisi ja sen seuraukset. Talouden saatua piristysruiskeen ruplan devalvaatiosta myös palveluiden kysyntä lähti kasvuun. 2000-luvulla palvelusektorin kehitys on kuitenkin ollut joitakin odotuksia vaisumpaa, johtuen osittain korkealla pysytelleistä raaka-ainehinnoista, jonka vuoksi valtionjohdon päähuomio on pysynyt raaka-ainesektorilla. Kehityksen hitaudelle on ollut myös muita selityksiä. Esimerkiksi palvelusektorin työvoimapula, yleinen rahoituksen ja palveluita tukevan infrastruktuurin puute sekä alati vaihtuva lainsäädäntö ovat hidastaneet palvelusektorin kehitystä.

Tarkasteltaessa Venäjän palvelusektorin kehitystä erilaisten tilastojen valossa, voidaan todeta kasvaneen erityisen voimakkaasti heti ensimmäisten viiden vuoden aikana Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Kasvu selittyy kuitenkin valtaosin alhaisella lähtötasolla. Palvelusektorin osuus maan BKT:stä oli vuonna 2000 noussut vuoden 1990 kolmanneksesta jo lähes 55 prosenttiin, jolla se pysytteli koko 2000-vuosikymmenen alkupuoliskon ajan. Vuoden 2005 jälkeen palvelusektorin osuus on ollut jälleen kasvussa ja vuonna 2009 se muodosti jo yli 62 % Venäjän BKT:stä. Länsimaissa palvelusektorin osuus BKT:stä vaihtelee noin 65–70 % välillä. On kuitenkin huomioitava, että osa palvelusektorille tilastoidusta arvonlisäyksestä on

itse asiassa tuotannollista toimintaa, joka tuotantoyritysten verokikkailun johdosta naamioidaan palvelutoiminnaksi.

Vuonna 2008 Venäjän palvelusektorista noin 35 % muodostui erilaisista kaupan alan ja korjauspalveluista. Rahoitussektorin osuus on noussut vuoden 1990 kahden prosentin tasosta noin 8 prosenttiin vuonna 2008. Palvelusektorin työllistävä vaikutus oli myös noussut vuoden 2000 noin 55 prosentin tasosta noin 61 prosenttiin vuonna 2008. Palvelusektorin palkkakehitys on ollut huimaa läpi 2000-luvun. Jos vuonna 2000 palvelusektorin työntekijän keskimääräinen kuukausiansio oli noin 90 €, oli se vuonna 2008 jo lähes 520 €. Palkkojen kehitys on ollut kuitenkin hyvin epätasaista eri palvelutoimialoilla. Palkkatilastojen luotettavuutta heikentää lisäksi Venäjällä edelleen yleinen harmaa palkanmaksu, jonka seurauksena virallisesti maksetut palkat eivät kerro koko totuutta palkansaajien tulotasosta.

Palvelualojen osuus Venäjän kokonaisinvestoinneista oli noussut vuoden 1990 31 prosentin tasosta vuonna 2008 noin 54 prosenttiin. Ylivoimaisesti suurin osa investoinneista kohdistui vuonna 2008 liikenne- ja viestintäpalveluihin, sekä kiinteistönvälitys- ja vuokrauspalveluihin. Ulkomaisissa investoinneissa Venäjän palvelusektorille nähtiin selvä notkahdus vuonna 2008 vuoteen 2007 verrattuna, johtuen varmasti osittain taluskriisistä. Ulkomaisista palveluinvestoinneista vuonna 2008 valtaosa kohdistui kaupan alalle ja kiinteistöpalveluihin.

Kuluttajahintoja tarkasteltaessa hintojen nousu palvelusektorilla on ollut keskimääräistä nopeampaa verrattuna talouden muihin sektoreihin. Esimerkiksi vuosina 2000–2003 palvelutoimialoilla hinnat kasvoivat 15–30 %, kun tuotantosektorilla hinnat kasvoivat vastaavana ajanjaksona vain 5–14 %. Hintojen nousu tasoittui jossain määrin vuosikymmenen jälkipuoliskolla, mutta pysytteli edelleen yli kymmenessä prosentissa. Vuoden 2008 taluskriisi jähdytti palveluiden hintojen nousua edelleen.

Taluskriisin suurimmat vaikutukset lienee kuitenkin jo nähty vuoden 2010 kevääseen mennessä, sillä Venäjän palvelusektori kasvoi palveluyritysten luottamusta mittaavan PMI-indeksin mukaan tasaisesti läpi 2010 kevään lukuun ottamatta heikkoa tammikuuta.

Lähteet

CIA (2010) The World Fact Book: Russia. Saatavana internet-osoitteessa <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>.

Filippov, P. & Boltramovich, S. & Dudarev, G. & Smirnyagin, D. & Sutyurin, D. & Hernesniemi, H. (2005) Investoinnit ja investointiedellytykset Venäjällä. KTM rahoitetut tutkimukset 8/2005. Edita Publishing. Saatavana internet-osoitteessa: [http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/A593314F3A193B6CC22570DE0025973D/\\$file/ratu8mos_2005.pdf](http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/A593314F3A193B6CC22570DE0025973D/$file/ratu8mos_2005.pdf)

Karhunen, P. (2007) Field-level Change in Institutional Transformation: Strategic Responses to Post-socialism in St. Petersburg Hotel Enterprises. Väitöskirja, Helsingin kauppakorkeakoulu, A-298.

Karhunen, P. & Kosonen, R. & Logrén, J. & Ovaska, K. (2008) *Suomalaisyriyten strategiat Venäjän muuttuvassa liiketoimintaympäristössä*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-84.

Kostecki M. & Fehervary A. (1996) Services in the transition economies: Business options for trade and investments. Oxford: Pergamon.

Prime-Tass (2010) Saatavana internet-osoitteessa <http://www.primetass.com/news/show.asp?topicid=68&id=470840>.

Rosstat (2009 & 2010) Russian Federal Statistical Service. Saatavana internet-osoitteessa <http://www.gks.ru/>.

Savchishina, K. E. & Sutyagin, V. S. (2009) Services as Part of Modern Economic Process in Russia. *Studies on Russian Economic Development* 20(4), pp. 380–390.

SVKK (2010) Venäjän kaupan barometri, Kevät 2010. Suomalais-venäläinen kauppakamari.

VTB Capital (2010) Russian Services PMI: May 2010. Press Release.

World Bank (2009) Growth of the service sector. Saatavilla internet-osoitteessa http://www.worldbank.org/depweb/beyond/wren/wrbw_09.pdf

World Bank (2010) Russian economic reports. Saatavana internet-osoitteessa <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/RUSSIANFEDERATION/EXTN/0,,contentMDK:21032960~menuPK:989684~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:305600,00.html>.

WTO (2000) Sostojanie rossijskogo rynka uslug, Saatavana internet-osoitteessa www.wto.ru/ru/content/documents/docs/sostrynok.doc.